

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

ОДЕСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ШЕПЕЛЕНКО Олена Геннадіївна

УДК 351.82: 330.341.1

**МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

ОДЕСА – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Науковий керівник	доктор наук з державного управління, професор, КУЦЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ , Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри регіонального розвитку та місцевого самоврядування.
Офіційні опоненти:	доктор наук з державного управління, професор, ПОПОВ СЕРГІЙ АФАНАСІЙОВИЧ , Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, заступник директора;
	доктор наук з державного управління, професор, КІКТЕНКО ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА , Класичний приватний університет, професор кафедри державного управління та земельного кадастру.

Захист відбудеться «03» грудня 2016 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.863.01 Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Генуезька, 22, к. 212.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (65009, м. Одеса, вул. Генуезька, 22).

Автореферат розісланий «01» листопада 2016 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т. А. Берегой

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах інтеграції Української держави до європейського співтовариства, модернізації системи державного управління з орієнтацією на європейські стандарти гостро постає питання пріоритетності розвитку науки, впровадження новітніх технологій, масштабного поширення інновацій для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. В Україні накопичений величезний науково-інноваційний потенціал, показник втілення якого за останні роки знизився до критичного рівня, що стало загрозою національній безпеці. Регіональні програми, спеціалізовані центри, орієнтовані на конкурентоспроможність української економіки, не отримують достатньої підтримки з боку держави. Проте саме держава має інтегрувати кращі досягнення загальнонаукової і галузевої методології в практику, грати вирішальну роль у визначенні пріоритетів, стратегії та механізмів забезпечення розвитку економіки країни на інноваційній основі.

Ухвалення Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, Законів України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (2012 р. та змін до нього у 2014 р.), “Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Україною та Європейським Союзом про відновлення дії Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво” (2015 р.) свідчить про нагальність реалізації інноваційної політики для гарантування національної безпеки та сталого розвитку країни. Водночас в умовах децентралізації державної влади в Україні збільшується роль регіонів, місцеві органи влади перетворюються на дієздатні суб’єкти реалізації державної інноваційної політики. Налагодження горизонтальних зв’язків між різними суб’єктами інноваційної діяльності: місцевими органами влади, галузевою та академічною наукою, консалтинговими та впроваджувальними фірмами, малими підприємствами, інвесторами – призводить до нарощення інноваційного потенціалу регіонів. Забезпечення сталого розвитку регіонів потребує запровадження нових підходів до державної інноваційної політики на регіональному рівні. Зазначене обумовлює актуальність дослідження механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених щодо регіональної інноваційної політики та діяльності органів місцевої публічної влади. Вивченню основ державного управління інноваційною діяльністю в Україні присвячені праці: О. Алімова, В. Бакуменка, Л. Безчасного, М. Гамана, Б. Данилишина, О. Дація, А. Дегтяра, М. Корецького, С. Попова, Л. Федулової та ін. Сучасні механізми стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності визначено в працях: Я. Базилук, Я. Жаліло, О. Іваницької. Серед досліджень з питань інноваційного розвитку регіонів, становлення регіональних інноваційних систем слід виділити праці С. Архієреєва, П. Беленького, П. Бубенка, А. Кузнєцова, Ю. Куца, К. Кіктенко, В. Соловйова, Д. Стеценка, В. Феєра, Т. Безверхнюк, В. Воротіна. Інноваційні моделі державного регулювання економіки досліджували: О. Амоша, Ю. Бажал,

С. Біла, І. Бистряков, М. Бутко, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гусєв, А. Лісецький, В. Мельник, В. Чижов, А. Чухно, М. Якубовський. Теоретико-методологічними аспектами управління державно-управлінськими нововведеннями опікувались: В. Марущак, М. Миколайчук, Ю. Молодожен, С. Попов, Л. Приходченко, С. Кравченко, П. Надолішній, Т. Пахомова. Механізми комунікативної взаємодії органів влади та соціальних інститутів у системі інноваційної політики аналізували: Ю. Бажал, Л. Мусіна, П. Губенко, В. Гусєв та ін. Серед зарубіжних науковців, державних діячів, що опікуються інноваційною тематикою, треба відзначити: Л. Ерхарда, К. Мікульського, Б. Санто, Й. Шумпетера, у працях яких проаналізовані передумови інноваційного розвитку регіонів та закладено основи державної інноваційної політики. Але сьогодні ні вітчизняна, ні зарубіжна теорія ще не дає достатніх відповідей щодо конкретних механізмів інноваційного розвитку регіону та відповідної державної і регіональної політики.

До того ж не визначені критерії результативності впливу державної політики на інноваційний розвиток регіону, відсутній комплексний підхід у дослідженні механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні.

З урахуванням того, що в українській державі механізми реалізації інноваційної політики, що існують, не є ефективними та результативними, виникає потреба в їх вивченні та виробленні нового підходу щодо впровадження.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України: “Управління проектами регіонального розвитку” (державний реєстраційний номер 0112U001161), що виконувалася у 2012–2016 рр. у межах Комплексного наукового проекту Національної академії державного управління при Президентові України “Державне управління та місцеве самоврядування”. Роль автора полягає в розробленні пропозицій та рекомендацій щодо ефективності та дієвості реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні та розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення сталого соціального розвитку регіонів України.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність постановки та розв'язання комплексу *завдань* дисертаційного дослідження:

- дослідити теоретичні засади, сутність, напрями реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, типологізацію механізмів її реалізації; уточнити понятійно-категоріальний апарат у частині понять “інновація”, “механізми реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні”;

- провести порівняльний аналіз досвіду реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в розвинутих країнах світу і в країнах пострадянського простору;

- охарактеризувати сучасний стан та особливості функціонування інституціонально-правового, організаційно-структурного, економічного, комунікативного, інформаційного механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні;

- удосконалити критерії оцінювання інноваційного потенціалу регіону та результативності державної інноваційної політики на регіональному рівні;

- запропонувати методику та інструментарій проведення дослідження напрямів удосконалення механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні;

- обґрунтувати напрями вдосконалення механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні.

Об'єкт дослідження – державна інноваційна політика на регіональному рівні.

Предмет дослідження – механізми реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження широко використовується сукупність взаємодоповнюючих загальних і спеціальних методів: метод системного аналізу – при дослідженні сутності, основних принципів та категорій державної інноваційної політики на регіональному рівні, при опрацюванні нормативно-правового та організаційного забезпечення, при формуванні теоретико-методологічної бази дослідження; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції дозволили узагальнити наукові підходи провідних вітчизняних і зарубіжних учених до дослідження сутності та напрямів державної інноваційної політики. Застосування порівняльного аналізу сприяло виявленню закономірностей і відмінностей, особливостей і спільних напрямів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в розвинутих країнах світу та країнах пострадянського простору, а також тенденцій та перспектив застосування кращого досвіду в процесі реформування інноваційної галузі в регіонах України; метод категоріального аналізу – для визначення базових понять дисертаційного дослідження, таких як “механізм реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні”, “державна інноваційна політика України” тощо; структурно-функціональний метод – для визначення основних структурних ознак державної інноваційної політики на регіональному рівні, завдань, функцій та напрямів діяльності органів державної влади, що здійснюють формування та реалізацію державної інноваційної політики на регіональному рівні; метод комплексного аналізу та узагальнення – для формулювання наукових визначень, висновків, що виносяться на захист.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні наукових засад, концептуальних підходів і розробленні практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення механізмів реалізації державної

інноваційної політики на регіональному рівні і конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– запропоновано новий ієрархічно-гетерархічний підхід до реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, що базується на основі змішаної матричної структури інформаційних обмінів (поєднанні ієрархічного та гетерархічного принципів) у взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та інститутів інноваційної сфери (самоорганізованих структур у науці, економіці й підприємстві), а також передбачає вдосконалення організаційно-структурного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні у частині створення Координаційного комітету з інноваційного розвитку регіону – спеціалізованої структури в системі державної інноваційної політики на регіональному рівні як передумови сталого розвитку регіону.

удосконалено:

– наукові засади проведення моніторингу інноваційного розвитку регіону із використанням критеріїв оцінювання інноваційного потенціалу регіону та результативності державної інноваційної політики на регіональному рівні, а також методiku дослідження напрямів удосконалення інституціонально-правового, організаційно-структурного, економічного, комунікативного, інформаційного механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні;

– систематизацію етапів становлення інституціонально-правового, організаційно-структурного, економічного, інформаційного, комунікативного механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні з метою їх синхронізації з наявним технологічним укладом та обраною державою інноваційною моделлю розвитку конкретного регіону.

дістали подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління в частині визначення управлінської категорії “інновація” як розроблення концепцій, стратегій, програм, нормативно-правової бази з питань інноваційної діяльності, що містять пропозиції із втілення результатів нового або вдосконаленого технологічного процесу / продукту, що сприятимуть трансферу технологій та інноваційних продуктів, формуванню інноваційних структур, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; “механізми реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні” як сукупності цілей, принципів, функцій, форм, методів, інструментів і способу їх застосування регіональними органами державного управління та місцевого самоврядування для забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності, активізації інноваційних процесів з метою забезпечення сталого розвитку на інноваційній основі;

– систематизація напрямів державної інноваційної політики на регіональному рівні за її функціями: за господарською функцією – введення в господарський обіг об’єктів прав інтелектуальної власності, створених у

науково-технічній сфері діяльності з метою їх комерціалізації або отримання соціально-економічного ефекту; за економічною функцією – забезпечення економічного розвитку та конкурентоспроможності підприємств, галузей, регіонів, національної економіки на базі інноваційної модернізації чи реструктуризації сфер науково-технологічної, освітньої та виробничої діяльності; за соціальною функцією – забезпечення продукування суспільно корисних благ нової якості; за гуманітарною функцією – сприяння розвитку творчого потенціалу людини як головного суб'єкта інноваційних процесів та їх ініціатора; за пізнавальною функцією – сприяння продукуванню нових знань прикладного характеру та розробленню передових технологій;

– визначення функцій організаційно-структурного, економічного, інформаційного та комунікативного механізмів у реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, а саме: поєднання прямих і непрямих методів державної підтримки інновацій; використання демонстраційного ефекту інноваційних проєктів, підтримка державою не секторів, а нових видів інноваційної активності суб'єктів інноваційної діяльності; децентралізація державної підтримки і формування мережі “інститутів розвитку”; формування довіри до нових інноваційних інститутів через особисту репутацію представників влади; проведення моніторингу, зовнішнього оцінювання та бенчмаркінгу; реалізація підтримки інноваторів за допомогою бізнес-посередників; надання послуг замість грошей; консультування, робота експертної ради з питань науки, інновацій та інформатизації, онлайн-конференції з інноватики для держслужбовців тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи мають практичне спрямування і можуть бути враховані при формуванні основних засад та визначення змісту державної інноваційної політики на регіональному рівні, при впровадженні дієвих механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні. Наукові розробки також можуть бути використані при підготовці нормативно-правових документів із питань реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні.

Пропозиції зі створення спеціалізованої структури для виконання аналітичної, інформаційної, організаційної, комунікативної функцій у реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні через використання горизонтальних зв'язків між органами регіонального управління та різними суб'єктами інноваційної діяльності в регіоні прийнято до впровадження Департаментом економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження від 29.10.2015 № 03-44/4882).

Рекомендації щодо вдосконалення роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги з питань захисту інтелектуальної власності громадян, які займаються інноваційною діяльністю використано Головним територіальним управлінням юстиції у Харківській області (довідка про впровадження від 19.11.2015 № 04.02-24/04.02-27/5809), а також при підготовці магістрів державного управління та магістрів

регіонального управління Харківським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентові України в процесі викладання модулів “Територіальна організація влади в Україні”, “Планування розвитку територій”, “Регіональна економіка”, “Соціальна інфраструктура та комунікативне забезпечення регіонів” (Акт про впровадження від 18.11.2015).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою роботою, в якій розв’язується конкретне науково-прикладне завдання, що полягає в обґрунтуванні наукових засад, концептуальних підходів і розробленні практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, запровадження яких сприятиме інноваційному розвитку регіонів. Конкретний особистий внесок здобувача у наукових працях, опублікованих у співавторстві, відображено в списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Сучасні проблеми науки та освіти” (м. Алушта, 2005); “Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации” (м. Харків, 2012); “Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління” (м. Одеса, 2013); “Засоби забезпечення надання якісних адміністративних послуг на рівні територіальної громади” (м. Одеса, 2014).

Публікації. Основні теоретичні положення, пропозиції та рекомендації висвітлено в 15 публікаціях, у тому числі, 8 статтях – у фахових виданнях з державного управління, 3 статтях – у інших виданнях (у тому числі в 2 іноземних), 4 тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 225 сторінки, у тому числі 2 рисунки, 8 таблиць, 7 додатків. Список використаних джерел налічує 241 найменування, у т. ч. іноземними мовами – 35. Обсяг основного тексту – 195 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено її зв’язок з науковими планами та програмами, об’єкт і предмет, мету та завдання, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх упровадження та апробацію.

У **першому розділі** “*Теоретичні засади механізмів реалізації державної інноваційної політики*” узагальнено теоретичні підходи до визначення механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні; на основі аналізу досвіду реалізації державної інноваційної політики в розвинених країнах світу визначено пріоритетність та ефективні форми застосування механізмів реалізації державної інноваційної політики, що дозволило сформулювати низку практичних принципів стимулювання

інновацій, підвищення конкурентоспроможності регіонів; досліджено особливості функціонування механізмів реалізації державної інноваційної політики в країнах пострадянського простору; запропоновано ієрархічно-гетерархічний підхід до реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, що базується на основі змішаної матричної структури інформаційних обмінів (поєднанні ієрархічного та гетерархічного принципів) у взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та інститутів інноваційної сфери (самоорганізованих структур у науці, економіці й підприємстві).

Підкреслюється, що незважаючи на достатню кількість наукових спеціалізованих першоджерел, теоретичні дослідження механізмів реалізації державної інноваційної політики не в повній мірі враховують сучасний організаційний потенціал державного управління, стан економіки країни та її інноваційної галузі. Теоретично невизначеними, практично нереалізованими залишаються критерії результативності впливу механізмів державної політики на інноваційний розвиток регіону, відсутній комплексний підхід у дослідженні механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні. Потребує дослідження результативність як окремих механізмів державного регулювання інноваційних процесів: економічного, інституційно-правового, організаційно-структурного, мотиваційного, інформаційного, так і комплексного аналізу їх взаємодії.

У дисертації механізми реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні визначено як сукупність цілей, принципів, функцій, форм, методів, інструментів їх застосування регіональними органами державного управління, органами місцевого самоврядування для забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності, активізації інноваційних процесів з метою забезпечення сталого розвитку регіону. Аналіз сутності та напрямів державної інноваційної політики на регіональному рівні дозволив виокремити такі типи механізмів її реалізації: інституціонально-правовий (концепції, стратегії, закони, програми; традиції, норми поведінки, особливості функціонування механізмів контролю); організаційно-структурний (органи різних рівнів, функціями яких є управління, регулювання, стимулювання інноваційної діяльності та сприяння її розвитку, у т. ч. виконавчої та судової влади, об'єднання підприємців, споживачів, неурядові організації, великі корпорації, університети, академії наук, винахідники та інші суб'єкти, зацікавлені в ефективності інноваційної діяльності); інноваційна культура; економічний (пряме бюджетне фінансування та співфінансування; відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання в банках; часткова компенсація вартості виробництва продукції; кредити (позики) за рахунок коштів державного бюджету, кредити (позики) і гранти міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії; субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам; податкові, митні та валютні преференції тощо), інформаційний (веб-ресурси державних адміністрацій, бізнес-структур і інвесторів; соціальні мережі), комунікативний (механізм взаємодії органів державної влади та акторів інноваційного розвитку, зокрема прес-

конференції, брифінги представників державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування щодо стану інноваційних проектів регіонального значення) тощо.

У другому розділі *“Сучасний стан механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні”* проаналізовано сучасний стан і результативність механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні. За результатами соціологічного дослідження, проведеного автором, виявлена недосконалість інституціонально-правового механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, а саме: ускладненість ієрархії нормативно-правових актів у даній сфері, недостатня конкретизація та деталізація нормативно-правового забезпечення, державних стратегій та програм інноваційного розвитку, програм розвитку галузевих кластерів, мезорівневих інноваційних програм і проектів; існування неформальних обмежень; особливості функціонування механізмів контролю. Виявлено таке протиріччя: стратегія регіонального розвитку декларується як невідпинне досягнення стійких економічних показників, у той час більшість опитаних представників регіональної влади не розглядають інноваційну галузь як можливий ланцюг для форсування зростання економіки.

Основними недоліками інституціонально-правового механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, з точки зору експертів – провідних спеціалістів в інноваційній галузі, є: невизначеність стратегічних напрямків розвитку регіонів, складна система патентування, відсутність інтегрованої системи оцінки перспектив розвитку регіонів і галузей.

Виявлено недосконалість організаційно-структурного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні. Так, спостерігається слабка координація взаємодії об’єктів і суб’єктів державного управління у сфері інноваційної діяльності, що заважає реалізації їх функцій, а також визначенню результатів функціонування організаційних структур сфери інноваційної діяльності. Фіксується недостатній розвиток інноваційної інфраструктури, поглиблення невідповідності формування ринку робочої сили потребам розвитку високих технологій та інновативного менеджменту. Відсутня спеціалізована структура, до кола повноважень і завдань якої належали б питання координації інноваційного розвитку регіону, міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва, систематичне проведення моніторингу стану інноваційних складових на рівні регіону.

Аналіз економічного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні дозволив дійти висновку, що сьогодні не діють фінансові, податкові, кредитні стимули розвитку інноваційної діяльності, трансферу технологій. Бюджетні кошти на інноваційний розвиток регіонів явно недостатні та розпорошені. Відсутня розгалужена система державної фінансової та матеріально-технічної підтримки інститутів інноваційної сфери.

У сучасних умовах зростає значення інформаційного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні. Проте аналіз веб-ресурсів державних адміністрацій дозволяє стверджувати, що сайти держадміністрацій не містять інформації щодо інноваційних розробок,

актуальних для регіону, перелік потенційних бізнес-структур і інвесторів, не формують належним чином позитивний імідж регіональної і місцевої влади.

Для вдосконалення комунікативного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні пропонується впроваджувати ефективні форми взаємодії регіональної влади з громадськістю: онлайн та прес-конференції, брифінги представників державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування щодо стану інноваційних проектів регіонального значення, основних проблем регіону та методів їх вирішення.

У третьому розділі *“Напрями вдосконалення механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні”* обґрунтовано концептуальні засади стратегічних напрямів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні; для визначення стратегічних та ситуаційних напрямів інноваційного розвитку регіону запропоновано комплексний метод експертних оцінок, що базується на використанні критеріїв SWOT-аналізу; розроблена програма та інструментарій, представлені результати соціологічного дослідження напрямів удосконалення інституціонально-правового, організаційно-структурного, економічного, комунікативного, інформаційного механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні (опитування експертів проведено 2013–2015 рр. у містах: Київ, Харків та Северодонецьк. Вибірка не випадкова спрямована. Вибіркова сукупність складала 1000 осіб та репрезентується за єдиною ознакою: “наявність у респондента тривалого досвіду та суттєвих досягнень в інноваційній галузі”. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв’ю за місцем роботи респондента “віч-на-віч”).

Результати дослідження свідчать про недосконалий стан організаційно-структурного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, підтверджують раніше теоретично виявлені основні протиріччя комунікативного механізму, виражених у розбалансованості взаємодії державних органів влади та науковців і підприємців в інноваційній сфері; підкреслюють потенційні можливості інформаційного механізму тощо.

За результатами проведеного дослідження для вдосконалення організаційно-структурного механізму реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні запропоновано створити спеціалізовану структуру в системі державної інноваційної політики на регіональному рівні – Координаційний комітет з інноваційного розвитку регіону (надалі – Комітет) як консультативно-дорадчий орган при обласній державній адміністрації. Мета його створення – впровадження заходів, спрямованих на вихід з економічної та соціальної кризи за допомогою активізації взаємодії органів державної влади, інститутів освіти, науки та підприємництва у сфері інновацій і забезпечення сталого економічного розвитку регіонів як передумови зростання добробуту населення (рис. 1).

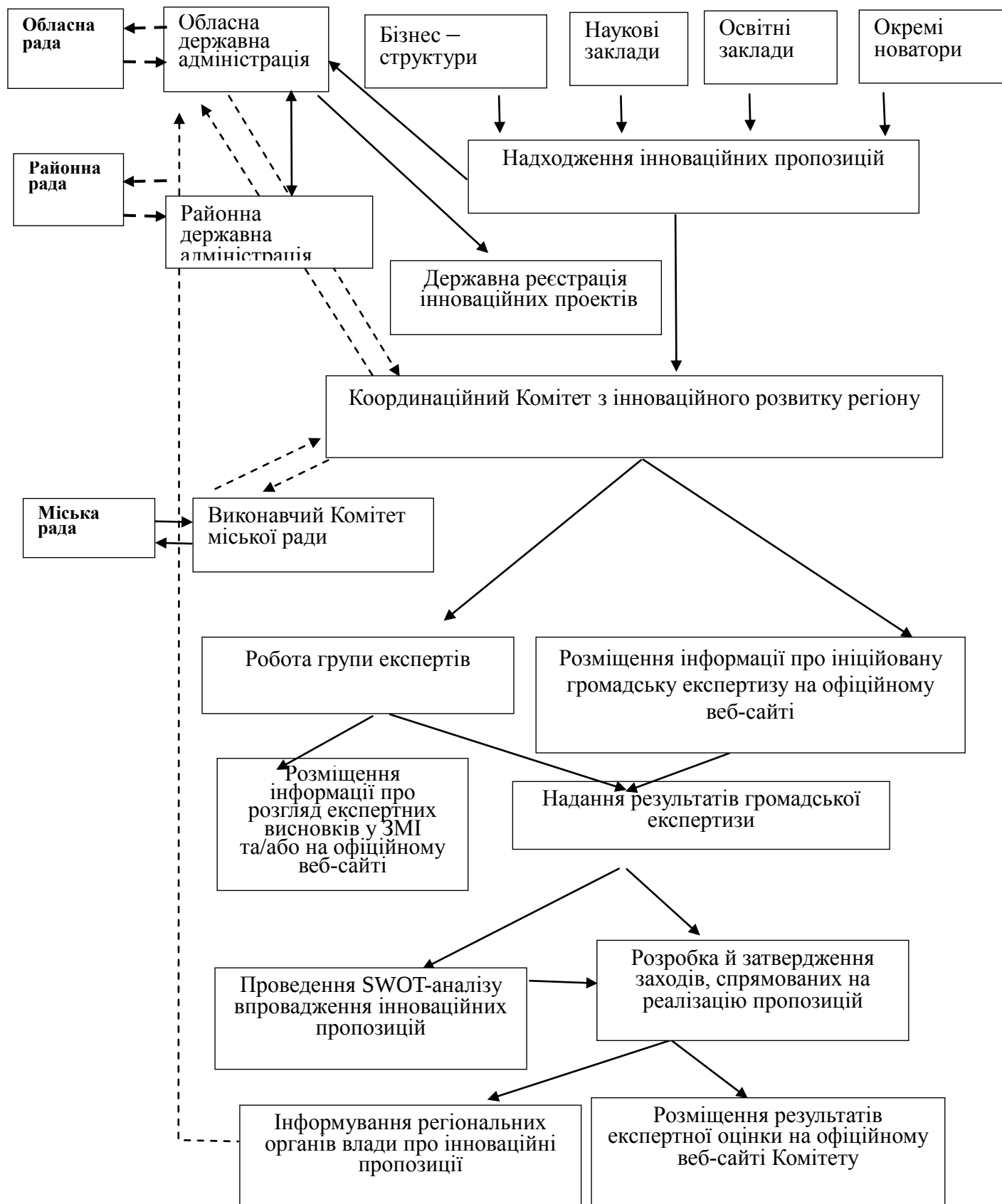

Рис. 1. Механізм функціонування Координаційного комітету з інноваційного розвитку регіону

До складу Комітету на пропорційній основі входять представники наукових та освітніх організацій, бізнес – структур та керівники департаментів, відповідні за інноваційний розвиток регіонів.

Комітет має виконувати такі завдання: проведення моніторингу інноваційного клімату в регіоні; формування бази даних про підприємства, наукові організації та установи, що продукують інноваційну продукцію; організація та проведення комплексної експертизи інноваційних проектів; складання паспорта на кожний тип інноваційної продукції; розроблення Програми інноваційного розвитку регіону, інноваційних і науково-технічних програм; визначення поточних завдань регіонального розвитку, що можуть бути виконані із використанням інноваційних технологій; залучення провідних вітчизняних та іноземних учених, підприємців для експертної оцінки інноваційних проектів; забезпечення узгодженості діяльності тематичних робочих груп експертів, координація їх роботи з державними і недержавними установами; організація й проведення заходів серед державних службовців, науковців, провідних підприємців, бізнес – структур у сфері інноваційного розвитку регіону; організація та проведення конференцій, круглих столів, дискусій, нарад з питань інноваційного розвитку регіону, а також заходів з популяризації науки, інновацій тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні з метою забезпечення сталого соціального розвитку регіонів України. На основі дисертаційного дослідження сформульовано такі основні положення, висновки та рекомендації:

1. Інноваційна політика України є складним і комплексним завданням у сфері забезпечення функціонування державного управління. Зростає не лише роль держави як законотворчого, регулюючого та контролюючого органу, а й роль громадськості, яка отримує можливість брати участь у процесі прийняття рішень. На підставі узагальнення та систематизації сучасних праць з'ясовано, що переважна більшість досліджень стосуються питання реалізації інноваційної політики України загалом, або інноваційного розвитку окремих галузей економічної діяльності, і мало хто з науковців здійснює теоретичні та практичні напрацювання в площині вдосконалення механізмів реалізації даної політики на регіональному рівні, що й підтвердило актуальність теми дисертаційного дослідження та визначило методологію його проведення.

Міждисциплінарний характер механізмів реалізації інноваційної політики України потребує здійснення дослідження на двох рівнях: понятійно-категоріальному і сутнісному – через виявлення передумов, ключових факторів, що впливають на ефективність та результативність їх функціонування.

2. Порівняння досвіду реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в розвинутих країнах світу і в країнах пострадянського

простору показує, що: формування нової регіональної державної політики, з урахуванням викликів сьогодення, необхідно здійснювати методами державного впливу на інноваційні процеси відповідно до наявного технологічного укладу, типу державної інноваційної політики та обраної державою інноваційної моделі розвитку конкретного регіону. Для цього слід використовувати ієрархічно-гетерархічний підхід до реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, що базується на взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та інститутів інноваційної сфери (самоорганізованих структур у науці, економіці й підприємстві) і дає можливість проведення гнучкої стратегічної взаємодії між громадським і приватним секторами, що дозволяє виявити інформацію про нові бізнес-можливості та перешкоди для їх реалізації, своєчасно генерувати зміни в політиці і системі регулювання, виявити пріоритети економічного та соціального розвитку регіонів.

3. На основі аналізу теоретико-методологічних засад дослідження уточнено зміст ключового поняття “державна інноваційна політика” – це діяльність держави (сукупність заходів) з метою стимулювання інноваційної галузі як умови сталого розвитку регіонів, що складається з таких елементів:

- теоретичні та концептуальні настанови, що визначають стратегічні напрямки інноваційного розвитку регіонів;
- нормативно-правова база, що конкретизує нормативно-правове забезпечення суб’єктів інноваційної діяльності, узгоджує ієрархію нормативно-правових актів, стратегій та програм інноваційного розвитку на регіональному рівні;
- наявність спеціалізованих структур, функціями яких є координація інноваційного розвитку регіону, міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва, економічний та соціальний розвиток регіонів;
- повноцінне фінансове забезпечення реалізації інноваційної політики;
- формування інноваційної культури населення.

Державна інноваційна політика в Україні спирається на ієрархічну модель та відповідає вертикально-владній системі управління економікою і суспільством. Але така модель не відповідає вимогам часу та не може дати довгострокового і позитивного ефекту. Такий ефект може бути досягнутий на основі зміни галузевої структури, поєднання дії самоорганізованих структур, суб’єктів господарювання в економіці і суспільстві зі сформованими державними інститутами, що досягається на базі змішаної матричної структури управління з ієрархічним і гетерархічним координуючими рівнями.

4. Інноваційна політика України реалізовується через механізми, що представляють собою конкретні заходи, що використовуються органами державної влади та суспільством для її успішного проведення. Такі механізми різні за формою та ефективністю, тому необхідно застосовувати їх комплексно та системно. Реалізація євроінтеграційних прагнень України та виконання завдань сталого розвитку регіонів можливе лише за умови застосування скоординованого державою керівництва суспільними процесами, зокрема, інноваційними. Механізмами реалізації інноваційної політики є такі: інституціонально-правовий, організаційно-структурний, економічний,

комунікативний, інформаційний. На визначення та формування механізмів впливає тип державної інноваційної політики та обрана державою інноваційна модель розвитку конкретного регіону.

Проведений аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дає змогу визначити основні напрями вдосконалення механізмів реалізації інноваційної політики України, а саме:

- інституціонально-правового механізму – визначення правового статусу інститутів, що стимулюють регіональний розвиток, унормування інтелектуальної власності регіональних суб'єктів інноваційної діяльності; унормування функціонування регіональних кластерів, міжрегіонального співробітництва, державно-приватного партнерства на рівні регіону;

- економічного механізму – формування розгалуженої системи державної фінансової та матеріально-технічної підтримки інститутів інноваційної сфери, зокрема, державного замовлення та механізмів державно-приватного партнерства, застосування непрямих методів державної підтримки інновацій, створення дієвих фінансових, податкових, кредитних стимулів розвитку інноваційної діяльності, трансферу технологій; визначення реальних потреб у коштах на основі аналізу стану фінансового забезпечення органами державної влади заходів з інноваційного розвитку регіону, враховуючи всі види забезпечення; ефективне, доцільне використання бюджетних коштів, що виділяються на інноваційний розвиток, надання послуг замість грошей;

- організаційно-структурного – державне замовлення інноваційної продукції для різних галузей регіональної економіки; використання ощадливих стартапів, спрямованих на вирішення соціальних проблем регіону, подолання розбалансованості регіонального розвитку; застосування механізмів державно-приватного партнерства в інноваційній сфері, що суттєво прискорить розвиток інноваційної інфраструктури. З цією метою створити спеціалізовану структуру з діагностичною, прогностичною та рекомендаційною функцією, до кола повноважень і завдань якої належали координація інноваційного розвитку регіону, міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва, систематичне проведення моніторингу стану інноваційних складових на рівні регіону;

- комунікативного механізму – поширення різноманітних форм взаємодії регіональної влади з громадськістю, широкого кола зацікавлених сторін для урахування інтересів держави, науки та виробництва на регіональному рівні (онлайн та прес-конференції, брифінги представників державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування щодо стану інноваційних проектів регіонального значення тощо); формування довіри до нових інноваційних інститутів через особисту репутацію представників влади; формування інноваційної культури регіональної спільноти;

- інформаційного механізму – створення на засаді департаменту державної адміністрації з інноваційного розвитку регіону банку веб-ресурсів суб'єктів інноваційної діяльності, бізнес-структур і інвесторів; проведення

моніторингу, зовнішнього оцінювання та бенчмаркінгу; он-лайн консультування щодо використання інноваційних досягнень для вирішення проблем регіону.

5. Доповнити метод оцінювання інноваційного потенціалу регіону та результативності державної інноваційної політики на регіональному рівні, що базується на аналізі обліку об'єктивних результатів інноваційної діяльності регіону, моніторингом громадської думки експертів щодо проблем інноваційного розвитку регіону та критеріїв SWOT-аналізу економічного розвитку регіону.

6. Для вдосконалення організаційно-структурного, комунікативного та інформаційного механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні створити спеціалізовану структуру в системі державної інноваційної політики на регіональному рівні – Координаційний комітет з інноваційного розвитку регіону як консультативно-дорадчий орган при обласній державній адміністрації, до кола повноважень і завдань якого належали б питання координації інноваційного розвитку регіону, міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва, виконання аналітичної, інформаційної, прогностичної та комунікаційної функцій. Мета його створення – впровадження заходів, спрямованих на вихід із соціально-економічної кризи за допомогою активізації взаємодії органів державної влади, інститутів освіти, науки та підприємництва у сфері інновацій і забезпечення сталого економічного розвитку регіонів як передумови зростання добробуту населення.

Подальші дослідження будуть плідними в напрямі визначення таргетированих заходів для поєднання ринкових, державних, економічних та організаційних механізмів для забезпечення сталого інноваційного розвитку на регіональному рівні та інтеграції у світову інноваційну систему, наукові розвідки з питань взаємодії всіх гілок влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства під час формування та реалізації інноваційної політики України; удосконалення системи підготовки фахівців, з урахуванням сучасних тенденцій зміни системи державного управління в інноваційній сфері та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Шепеленко О. Г. Державне регулювання інноваційної діяльності в країні: досвід Тайваню / О. Г. Шепеленко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, “Магістр”, 2014. – Вип. 1 (44). – С. 357–365.

2. Шепеленко О. Г. Засоби реалізації інноваційної політики на місцевому рівні / О. Г. Шепеленко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, “Магістр”, 2012. – Вип. 4 (39). – С. 379–385.

3. Шепеленко О. Г. Застосування методу експертного інтерв'ю у практиці дослідження інноваційного розвитку регіону / О. Г. Шепеленко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, “Магістр”, 2015. – Вип. 3 (50). – С. 136–139.

4. Шепеленко О. Г. Державне управління інноваційною діяльністю / О. Г. Шепеленко // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, “ДокНаукДержУпр”, 2014. – Вип. 4 (20). – С. 379–385.

5. Шепеленко О. Г. Державне управління інноваційною діяльністю (інституціональний аспект) / О. Г. Шепеленко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, “Магістр”, 2015. – Вип. 2 (48). – С. 77–82.

6. Шепеленко О. Г. Методологія визначення інноваційної конкурентоспроможності регіонів / О. Г. Шепеленко // Аспекти публічного управління. – 2015. – № 10 (24) (жовт.). – С. 63–68.

7. Шепеленко О. Г. Державне регулювання інноваційної діяльності у Фінляндії: досвід регіонів / О. Г. Шепеленко // Державне будівництво : [електрон. наук. фах. вид.]. – 2013. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2013_2_28.pdf.

8. Шепеленко О. Г. Інноваційний потенціал регіонів: теорія та практика дослідження / О. Г. Шепеленко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ / [голов. ред. М. М. Іжа]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2015. – Вип. 4 (64). – 160 с. – С. 125–128.

9. Шепеленко Е. Г. Пути совершенствования государственной инновационной политики на региональном уровне: по результатам социологического исследования / Е. Г. Шепеленко. // Научный результат. Сер. Социология и управление. – 2014. – Т. 1. – № 2 (2). – С. 88–92.

10. Shepelenko, O. Strategic objectives of regional innovation policy and means of its implementation / O. Shepelenko // Evropský politický a právní diskurz. – 2015. – Svazek 2. – 6. vydání. – S. 109–112.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

11. Шепеленко Е. Г. Украинские и российские организации в рамочных консорциумах Шестой Рамочной программы по НИОКР [Текст] / Е. Г. Шепеленко // Сучасні проблеми науки та освіти : матеріали 6-ої Міжнар. міждисциплінар. наук.-пр. конф., 30 квітня – 09 травня 2005 р., м. Алушта, Автономна республіка Крим ; Харків : Українська Асоціація “Жінки в науці та освіті”, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2005. – С. 171.–272 с.

12. Шепеленко О. Г. Научно-технологична взаємодія Росії та України [Текст] О. Г. Шепеленко// Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации : сб. науч. труд. по материалам VI Междунар. науч.-практ. конф. 15-16 декабря 2011 г. / под ред. А. Г. Романовского, Ю. И. Панфилова. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2012. – С. 130–134.

13. Шепеленко О. Г. Удосконалення системи управління інноваційною діяльністю в регіоні [Текст] / О. Г. Шепеленко // Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління : матеріали Всеукр. підсумкової

наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 21 – 25 жовтня 2013, м. Одеса. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. – С. 73–74.

14. Шепеленко О. Г. Роль ЦНАП у формуванні інноваційного клімату в регіоні [Текст] / О. Г. Шепеленко // Засоби забезпечення надання якісних адміністративних послуг на рівні територіальної громади : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 30 червня – 04 липня 2014. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. – С. 99–100.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

15. Шепеленко Е. Г. Идентификация европейских научных центров превосходства на основе анализа проектов Рамочных программ ЕС по НИОКР с участием украинских и российских партнеров / Е. Г. Шепеленко, В. М. Московкин // Проблемы науки : міжгалуз. наук.-техн. журн./ Київ. центр наук.- техн. і екон. інформ. (КиївЦНТЕІ) М-ва України у справах науки і технологій ; Київський державний центр науково-технічної інформації (Київ). – К. : КиївЦНТЕІ, 2005. – С. 18–26.

АНОТАЦІЇ

Шепеленко О.Г. Механізми реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02. – Механізми державного управління. – Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Одеса, 2016.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретико-методологічне обґрунтування механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні та розроблені практичні рекомендації щодо забезпечення сталого соціального розвитку регіонів України. Проведено дослідження теоретичних засад, сутності, напрямів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні, типологізації механізмів її реалізації. У роботі уточнено зміст ключових понять: “інновація”, “механізми реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні”. Здійснено аналіз досвіду реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в розвинутих країнах світу і в країнах пострадянського простору, що дає змогу визначити основні напрями вдосконалення механізмів реалізації інноваційної політики України. Охарактеризовано особливості функціонування інституціонально-правового, організаційно-структурного, економічного, комунікативного, інформаційного механізмів реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні в Україні. Запропонована методика оцінювання інноваційного потенціалу регіону та результативності державної інноваційної політики на регіональному рівні, що базується на аналізі об'єктивних результатів інноваційної діяльності регіону, моніторингу громадської думки експертів щодо проблем інноваційного розвитку регіону та критеріїв SWOT-

аналізу економічного розвитку регіону. Визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: державне регулювання, інновації, державна інноваційна політика на регіональному рівні, регіон, інноваційний розвиток регіонів.

Шепеленко Е.Г. Механизмы реализации государственной инновационной политики на региональном уровне в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук государственного управления по специальности 25.00.02. – Механизмы государственного управления. – Одесский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, Одесса, 2016.

Диссертация посвящена теоретико-методологическому обоснованию механизмов реализации государственной инновационной политики на региональном уровне и разработке практических рекомендаций по обеспечению устойчивого социального развития регионов Украины. Проведено исследование теоретических основ, сущности, направлений реализации государственной инновационной политики на региональном уровне, типологизации механизмов ее реализации. В работе уточнено содержание ключевых понятий: «инновация», «механизмы реализации государственной инновационной политики на региональном уровне». Проведен анализ опыта реализации государственной инновационной политики на региональном уровне в развитых странах мира и в странах постсоветского пространства, что позволяет определить основные направления совершенствования механизмов реализации инновационной политики Украины. Охарактеризованы особенности функционирования институционально-правового, организационно-структурного, экономического, коммуникативного, информационного механизмов реализации государственной инновационной политики на региональном уровне в Украине. Предложена методика оценки инновационного потенциала региона и результативности государственной инновационной политики на региональном уровне, которая базируется на анализе учета объективных результатов инновационной деятельности региона, мониторинге общественного мнения экспертов по проблемам инновационного развития региона и критериев SWOT-анализа экономического развития региона. Определены перспективы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: государственное регулирование, инновации, государственная инновационная политика на региональном уровне, регион, инновационное развитие регионов.

Shepelenko O.G. Mechanisms of Regulation of State Innovation policy on the Regional Level. - Manuscript.

Thesis for PhD Degree in Public Administration, specialty 25.00.02 - Mechanisms of State Management. - Odessa Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. - Odessa, 2016.

Issues of the priority of science, implementation of new technologies, and large-scale diffusion of innovation to improve competitiveness of the national economy arise in the context of the integration of the Ukrainian state into the European Community, which may lead to the modernization of public administration with a focus on European standards.

Despite this, the rate of implementation of innovation has recently dropped to a critical level, which presents a serious threat to national security. Regional programs and specialized centers focused on the competitiveness of the Ukrainian economy do not receive enough support from the state. However, it is the state that should integrate the best achievements of general and sectoral methodology into practice, as well as play a crucial role in the definition of priorities, strategies and mechanisms to ensure the development of economy based on innovation.

Decentralization of state power in Ukraine helps transform local government entities into capable actors of state innovation policy implementation. Adjustment of horizontal links among different actors of innovation — including local government, sectoral and academia science, consulting and implementation companies, small businesses, and investors — lead to increasing potential for innovation. Sustainable regional development requires new approaches to the state regional innovation policy. The above determines the relevance of research mechanisms in implementing state innovation policy at a regional level.

However, no criteria has yet been developed to analyze the performance impact of government policy on innovation development in the region. There is no comprehensive approach to the study of mechanisms of implementation of the state innovation policy at a regional level. It is assumed that the study results will help to improve the mechanisms of implementation of the state innovation policy at a regional level and accelerate modernization processes in Ukraine.

Scientific novelty of the research results consists in the justification of scientific principles, conceptual approaches and practical recommendations for the development of areas of improvement of mechanisms towards the realization of the state innovation policy at a regional level. Namely, a new conceptual approach has been proposed for the implementation of the state regional innovation policy, which is based on the mixed matrix structure information exchanges (combination of hierarchical and heterarchical principles) in the interaction of state government, local government and institutions of innovation sphere (self-assembled structures in science, economics and entrepreneurship). The research provides improvement on the institutional mechanism for state regional innovation policy implementation by way of creation of the Coordination Committee for the innovation development of the region — a specialized structure in the state of regional innovation policies as a prerequisite for sustainable development. In this thesis, methods and tools of monitoring of innovation development of the region have been improved. This reveals imperfections in the institutional mechanism of the realization of state innovation policy at a regional level, as well as clear contradictions in the interaction between public authorities and academicians and entrepreneurs in the innovation field. The work summarizes the feasibility of state regional innovation policies in reducing imbalances in development regions. The systematization of approaches to

eliminate priorities of the implementation of innovation policies at a regional level by state and local governments have been improved as well. The description has been ameliorated to show the components of resource mechanism for implementing state regional innovation policy as regards the use of social media by citizens, businesses and organizations that produce innovative products to expand its participation in the management of socioeconomic and innovative development of the region.

In the thesis, the following points have also been further development: concepts and categories of the theory of public administration in the determination of administrative categories of "innovation" as the development of concepts, programs and regulatory framework for innovation, containing proposals on the implementation of the results of a new or improved process / product; "mechanisms for implementation of the state regional innovation policy" as a set of objectives, principles, functions, forms, methods, tools and their method of application of the regional state administration and local governments to support and develop innovation, enhance innovation processes for sustainable development for innovation basis; systematization of directions of state policy for its innovative features; generalization of conceptual approaches to features of the functioning of the economic mechanism of execution of state regional innovation policy in the economic crisis as a combination of direct and indirect methods of state support of innovation, the use of mechanisms of state-private partnership, and the concentration of national efforts in the most promising areas of scientific, technological and socioeconomic development taking into account regional differences.

Key words: government regulation, state innovation policy, region, innovative development of the regions.

Підписано до друку 28.10.2016.
Формат 60х90/16. Папір офсетн.
Гарнітура «Таймс». Друк цифровий. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 30/10.

Надруковано з готового оригінал-макету у видавництві
Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
Свідоцтво ДК №1434
від 17 липня 2003 р.
65009, м. Одеса, вул. Генуезька, 22.
т. 705-97-48, 705-97-49.

www.oridu.odessa.ua